

jonės, todėl, kad mūsų tarmės dar nėra gerai iširtos intensyviaisiais (vad. „monografiniais“) metodais, nes tik intensyvusis tyrinėjimas sudaro tvirtą ekstensyviojo („geografinio“) tyrinėjimo pagrindą. Prieš augdama į plotį, dialektologija būtinai turi tvirtai ir giliai įleisti šaknis į atskirų tarmių dirvą. Tai bene svarbiausia išvada, kurią leidžia padaryti recenzuojamosios tarmių chrestomatijos analizė. Ypač svarbi ta išvada todėl, kad pastaraisiais metais intensyviojo tarmių tyrinėjimo būruose jaučiamas lyg ir atoslūgis.

A. Girdenis

Pranas Skardžius, *Lietuvių kalbos kirčiavimas*, Chicago, 1968, 117 p.

Knyga išleista Čikagos pedagoginio lituanistikos instituto. Ją sudaro pratarmė ir 12 skyrių: „Kirtis“, „Priegaidė“, „Priegaidė ir garsas“, „Priegaidžių kaita“, „Kirčio vieta“; toliau septyniuose skyriuose dėstomas visų lietuvių kalbos dalių kirčiavimas. Knygos gale pridėti 2 puslapiai kirčiuotų tekstų (trumputės ištraukos iš V. Krėvės ir Žemaitės raštų), kai kurių kalbotyros terminų paaiškinimai ir svarbesnės akcentologinės literatūros apžvalga, kurioje trumpai aptariami ir tarybinių kalbininkų darbai.

„Lietuvių kalbos kirčiavimas“ – nebe pirmas P. Skardžiaus darbas akcentologijos srityje. Litanistai gerai žino jo studiją „Daukšos akcentologija“, išėjusią iš spaudos Kaune 1935 m., po metų pasirodžiusį „Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimą“, 1950 m. jau užsienyje su kitais dviem autoriais išleistą „Lietuvių kalbos vadovą“, kuriame yra nemažas P. Skardžiaus rašytas kirčio ir priegaidės skyrius, žino taip pat ne vieną periodinėje spaudoje skelbtą jo straipsnį kirčiavimo klausimais. Tačiau „Lietuvių kalbos kirčiavimas“ gerokai skiriasi ne tik nuo ankstesniųjų P. Skardžiaus šios srities darbų, bet ir apskritai nuo visų mūsų iki šiol turimų lietuvių kalbos kirčiavimo tyrinėjimų, kurie yra labai aiškios krypties: arba tik istorinės, arba tik norminamosios. Recenzuojamoje knygoje autorius eina lyg ir vidurio keliu: sistemingai dėstydamas bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo dalykus, jis stengiasi parodyti to kirčiavimo įvairumą dabartinės lietuvių kalbos tarmėse ir senesniuose jos šaltiniuose (daugiausia M. Daukšos raštuose), iškelti svarbesnius pakitimus ir paaiškinti jų priežastis. Beveik visur tai jam pavyksta įtikinamai padaryti. Kiekvienas autoriaus teiginys pagrindžiamas gausiais pavyzdžiais. Nevengiama atskirus lietuvių kalbos kirčio ir priegaidės reiškinius palyginti su kitų kalbų faktais. Norminimo tikslų autorius sakosi čia sau nekeliąs, aiškindamasis tuo, kad „dabar, kada kyla visos lietuvių kalbos likimo klausimas svetur, bet kokios griežtesnės normalizacinės kirčiavimo direktyvos vargiai pasiektų savo tikslą, nes tam įvykdyti beveik neturime jokių veiksmingesnių priemonių“ (8 psl.). Tačiau autoriaus poziciją dėl to, kas kaip turėtų būti kirčiuojama bendrinėje kalboje, skaitytojas nesunkiai pajunta. Vienur autorius labiau linkęs leisti gretimines lytis. Pavyzdžiui, net paradigmoje aukštesniojo laipsnio būdvardžiai kirčiuojami ir pagal antrąją, ir pagal ketvirtąją kirčiuotę. Kitur pasisakoma už griežtesnį kirčiavimo išlyginimą. Pavyzdžiui, būdvardžius su priesaga *-inis, -inė*, jeigu jie padaryti iš dviskiemenių žodžių, autorius mano esant tikslingiau kirčiuoti pagal antrąją kirčiuotę: *dieninis, drobinis, rankinis, sėklinis, vištinis*, taip pat ir *pasaulinis, kopūstinis, popierinis, plaštakinis*, bet *kaimyninis, senovinis* ir kt. (63 psl.). Dar kitur autorius atkakliai laikosi tradicinio kirčiavimo, nors pastarasis ne visuomet pateisinamas dabartinės lietuvių kalbos polinkiais. Tai ypač pasakytina apie esamojo laiko veikiamųjų dalyvių vyriškosios giminės vienaskaitos ir daugiskaitos vardininkus, kurie knygoje (86 psl.) kirčiuojami taip, kaip kad juos kirčiuoti kadaise yra siūlęs K. Būga – pagal atitinkamus priešdėlinius veiksmazodžius: *duriąs, durią, ginąs, giną, kalbąs, kalbą*, nes *praduria, nėgina, pakalba*, ir *gailįs, gailį, geñdąs, geñdą, liėkąs, liėką*, nes *negaili, pageñda, paliėka*. Bet juk tokio kirčiavimo dabar niekuo negalime pagrįsti – jokioj tarmėj jie šitaip nekirčiuojami. Netgi šiaurės žemaičiai, iš visų lietuvių kalbos tarmių geriausiai išlaikę tradicinę veikiamųjų dalyvių vartoseną,

tesako *augās, bėgās, dirbās, édās, puolās, šokās*. Remti esamojo laiko veikiamųjų dalyvių kirčiavimą priešdėlinių veiksmažodžių kirčiavimu neparanku dar ir dėl to, kad patys priešdėliniai veiksmažodžiai tarmėse kirčiuojami toli gražu nevienodai ir tas nevienodumas dar labai atsiliepia ir bendrinės kalbos vartosenai. Tendencija esamojo laiko vyriškosios giminės veikiamųjų dalyvių vardininkus su trumposiomis galūnėmis kirčiuoti žodžio gale dabartinėje lietuvių kalboje yra labai ryški, ir ją visiškai nutylėti, kaip tai daroma „Lietuvių kalbos kirčiavime“, atrodo, ne visai teisinga.

Recenzuojamoje knygoje tradiciškai aiškinami ir kai kurie teoriniai klausimai. Pabrėžęs, kad „kiekviena priegaidė yra sudėtinis, kompleksinis reiškiny, kuriuo skiriami šie sandai (komponentai): balso spūdis, arba tvirtis, spūdžio vieta, kiekybė ir balso (arba tikriau tono) judesys“ (13 psl.), autorius toliau visai be jokių išlygų bendrinėje lietuvių kalboje išskiria tris priegaides – tvirtapradę, tvirtagalę ir trumpinę, nors pastarojoje nesuranda minėtų keturių komponentų. Knygoje tepasakyta, kad „Trumpinė priegaidė tariama visai trumpai, su menku balso tvirčiu, ir geriausiai girdima vak. aukštaičių, panemuniečių šnektose“ (14 psl.). Toks nepilnas, nepreciziškas apibrėžimas galvotėsiam skaitytojui gali kelti nemenkų abejonių. Juk jeigu trumpame skiemenyje negalima išskirti visų diferencinių požymių, būdingų priegaidei, t.y. negalima nustatyti nei spūdžio vietos, nei „balso judesio“, kuris pagal autoriaus duodamą priegaidės apibrėžimą yra lemiamas (plg. „balso variacija arba moduliacija, jo gaida vadinasi priegaidė“ – 13 psl.), tai kuo remiantis tuomet nustatoma šio skiemens priegaidė? Ir ar galima, nenusidedant logikai, lygia greta statyti tvirtapradę ir tvirtagalę priegaidę, pasižyminčias tais pačiais diferenciniais požymiais ir sudarančias tam tikrą opoziciją, ir trumpinę, kuri priegaidei būtinų požymių visumos neturi? Kad dėl trumpinės priegaidės lingvistinėje literatūroje esama ir kitokių nuomonių, autorius nutyli, nors tos nuomonės jam, be abejo, yra žinomos.

Neteisingai (irgi pagal tradiciją) knygoje nusakoma pokirtinių skiemenų priegaidė. Autorius tvirtina, kad „ilgieji skiemenys prieš kirtį tariami su tvirtagalę, o po kirčio su tvirtaprade priegaidė“ (14 psl.). Tačiau tvirtapradiškai pokirtiniai skiemenys tariami tik kai kuriose lietuvių kalbos tarmėse (žemaičių, šiaurės vakarų aukštaičių). Bendrinėje lietuvių kalboje tiek prieš kirtį esantys skiemenys, tiek pokirtiniai ilgieji skiemenys tariami tik su tvirtagalę priegaide. Kad tai tiesa, lengvai galime įsitikinti net be jokių eksperimentų tik ištarę žodžius *láukei, výrais, píevai, lángui* (tariama *láukei, výraĩs, píevaĩ, lánguĩ*).

Nepakankamai aiški recenzuojamos knygos autoriaus pažiūra į lietuvių kalbos kirčio pobūdį. Knygos gale apžvelgdamas akcentologinę literatūrą, autorius laiko abejotina nuomone, kad lietuvių kalbos kirtis esąs dinaminis (109 psl.). Iš to galėtum daryti išvadą, kad autorius jį laiko toniniu, arba muzikiniu (o gal mišriuotu?). Tačiau bendrinės lietuvių kalbos kirtis šiuo požiūriu knygoje niekur nėra apibrėžiamas, o dėl tarmių autorius tepasako tik, kad jose „pastebimas muzikalinis arba dinaminis kirtis“ (11 psl.). Kuriose lietuvių kalbos tarmėse pastebimas tas „muzikalinis“ kirtis, t. y. kuriose kirčiuojamasis žodžio skienu visuomet ištariamas aukštesniu balsu, negu nekirčiuojami skiemenys, knygoje nėra pasakyta, lygiai kaip nėra suminėtos ir tos tarmės, kuriose kirtis dinaminis, t. y. kirčiuojamas skienu ištariamas stipriau, negu nekirčiuojami skiemenys. Aiškumo dėlei šie knygos teiginiai būtinai turėjo būti argumentuoti, nes iki šiol niekas lietuvių kalbos tarmių kirčio atžvilgiu šitaip nepriešpastatydavo vienų kitoms.

Be čia suminėtų kiek stambesnių knygos ydų, joje pasitaiko ir vienas kitas smulkesnis netikslumas. Pavyzdžiui, be reikalo priebalsinių daiktavardžių paradigmoje į pirmą vietą keliamos bendrinėje kalboje nevartojamos daugiskaitos vardininko lytys *píemens, žel̃mens, rùdens, sēsers, dūkters*, o norminės (*píemenys*) duodamos tik kaip gretiminės, skliausteliuose (52 psl.), kirčiuojama *sāmanotas* (59 psl.), *gūdziai* (100 psl.), nors bendrinėje kalboje sakoma *samanótas, gūdziai* (šitaip šie žodžiai kirčiuojami ir „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“), ir kt. Tačiau čia iškelti dalykai,

kurių vienas kitas gali būti ir diskutuotinas, jokių būdu negali sumenkinti didelės „Lietuvių kalbos kirčiavimo“ teorinės ir praktinės reikšmės. Knyga, be jokių abejonių, yra įdomi ir naudinga visiems, kas domisi lietuvių kalbos akcentologijos dalykais.

A. Laigonaitė

A. Blinkena, Latviešu interpunkcija, Rīgā, 1969, 410 p.

Хотя интерпункция, или пунктуация, относится к периферийной области письменного языка, однако изучение ее является важным как в теоретическом, так и в практическом отношении. В теоретическом отношении изучение пунктуации, как особой диакритической системы, имеет почти такое же значение, как изучение интонации, ударения и других просодических элементов на фонологическом уровне. В практическом отношении изучение интерпункции тесно связано с задачами нормализации и совершенствования письменного (литературного) языка.

Однако, несмотря на важность и актуальность изучения пунктуации отдельных письменных языков (особенно в наше время, в связи с развитием прикладного языкознания и работами над проблемами машинного перевода письменных текстов), эта область до сих пор не вызвала должного интереса среди лингвистов. Так, например, в литовском языкознании еще не появилось ни одной более обширной работы, в которой в синхроническом или диахроническом плане была бы подвергнута тщательному анализу пунктуационная система литовского письменного языка. Насколько мне известно, до появления книги А. Блинкены не было такой работы и в латышском языкознании. Поэтому появление объемистой (410 стр.) и старательно подготовленной книги А. Блинкены, в которой детально проанализирована система латвийской пунктуации, охарактеризовано соотношение пунктуации с разными сторонами и компонентами языка, а также освещена в общих чертах история латвийской пунктуации, заслуживает всяческой похвалы.

В теоретическом аспекте особенный интерес представляет собой первая глава книги „Понятие интерпункции и ее задачи“ (*Interpuncijas jēdziens un uzdevumi*). В ней освещается соотношение интерпункции с орфографией, грамматикой, интонацией и функциональными стилями языка; кроме того, затрагивается также отношение интерпункции к содержанию текста, к традиции, выдвигается проблема интерпункционной нормы и некоторые другие вопросы. Нельзя не согласиться с автором книги в том, что основным принципом пунктуации в латышском (как и в литовском и во многих других европейских языках) является грамматический принцип, хотя наряду с ним немаловажное значение в употреблении знаков препинания имеет также интонация, смысловое содержание текста, особенности функциональных стилей, традиционные навыки. Само собой разумеется, что удельный вес этих последних факторов в употреблении знаков препинания неодинаков, поэтому интересно было бы при помощи статистического анализа письменных текстов определить и количественное соотношение этих факторов. Статистический анализ, на мой взгляд, дал бы возможность еще более конкретно и более наглядно показать как доминирующую роль грамматического принципа, так и удельный вес других принципов и факторов в системе латышской пунктуации.

Хотелось бы также отметить и то, что для освещения общетеоретических проблем пунктуации, особенно для выявления взаимоотношений пунктуации с интонацией, целесообразно было бы воспользоваться трудами Г. П. Фирсова: „Об изучении синтаксиса и пунктуации в школе“ (1961) и „Значение работы над интонацией для усвоения синтаксиса и пунктуации в школе“ (1962), которые почему-то не включены даже в список научной литературы. В сопоставительном плане, на мой взгляд, целесообразно было бы познакомиться также